

ΠΟΤΕ ΑΡΧΙΣΕ ΟΛΟ ΑΥΤΟ;

(και για τι πράγμα πρόκειται τελospάντων;)

(αντίστοιχο κεφάλαιο στο έργο της [Julia Annas](#) «ΑΡΧΑΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ»)

Πολλοί στράφηκαν στις απαρχές της ελληνικής φιλοσοφίας με μεγάλες προσδοκίες, για να ανακαλύψουν μόνο πως ο πρώτος φιλόσοφος που συνάντησαν, ο Θαλής στον 6ο αιώνα π.Χ., υποστήριζε ότι «τα πάντα είναι ύδωρ». Όποιος διδάσκει αρχαία φιλοσοφία, έχει να τα βγάλει πέρα με την αμηχανία που συνήθως προκαλεί αυτή η ανακάλυψη. Είναι κάπως παράξενη τούτη η αφετηρία μιας φιλοσοφικής παράδοσης. Και όμως: κάτι συνέβη τον 6ο αιώνα, που έμελλε αργότερα να πάρει το όνομα φιλοσοφία (αγάπη για τη σοφία), και που μπορούμε να το αναγνωρίσουμε ως φιλοσοφικό. Τι ακριβώς είναι αυτό;

Αν έχουμε κατά νου τα όσα είδαμε μέχρι τώρα, την ποικιλομορφία και την εριστικότητα της αρχαίας φιλοσοφίας, θα δυσκολευτούμε να απαντήσουμε στο ερώτημα. Λίγα είναι τα μη επουσιώδη που ενώνουν τους φιλοσόφους από τον Θαλή έως το τέλος της αρχαιότητας. Υπάρχει μία παράδοση, όμως είναι ανομοιογενής και έχει αμφισβητηθεί: Η αίγλη της ελληνικής φιλοσοφίας κατά καιρούς έχει προκαλέσει μνησικακίες, και κάποιες φορές, ομάδες που ένιωθαν πολιτισμικά περιθωριοποιημένες από αυτήν έχουν ισχυριστεί πως η ελληνική φιλοσοφία δεν ήταν κάτι καινούργιο αλλά απλώς μια παράδοση την οποία ιδιοποιήθηκαν οι Έλληνες, χωρίς να το αναγνωρίζουν - συνήθως την παράδοση της εκάστοτε ομάδας. Οι Πατέρες της Εκκλησίας ισχυρίστηκαν ότι οι παγανιστές φιλόσοφοι έκλεψαν τις ιδέες τους από τις εβραϊκές γραφές. Οι αφοκεντρικοί συγγραφείς του 20ού αιώνα έχουν ισχυριστεί ότι τις έκλεψαν από την αιγυπτιακή μυστηριακή θρησκεία. Ωστόσο αυτοί οι ισχυρισμοί είναι ιστορικά ανυπόληπτοι.

Οι ίδιοι οι Έλληνες δεν θεωρούσαν πως η φιλοσοφία ξεκίνησε μ' αυτούς. Πίστευαν πως προερχόταν από ποικίλες πηγές εκτός Ελλάδος, συνήθως ανατολικές. Αλλά πάλι, δεν έδιναν και τόση αξία στην πρωτοτυπία καθ' αυτή, άλλωστε θεωρούσαν απλώς ότι η φιλοσοφία ήταν κάτι στο οποίο οι ίδιοι είχαν σοβαρές επιδόσεις. Και πραγματικά, όταν διαβάζουμε ακόμη και τα ασαφή αποσπάσματα ενός συγγραφέα όπως ο Θαλής, βλέπουμε να αναδύεται ένας ενδιαφέρων και ξεχωριστός τρόπος σκέψης.

Δυστάμενες απόψεις σχετικά με την πρωτοτυπία των Ελλήνων

“Αυτό που προκαλεί θαυμασμό είναι το πνευματικό σθένος και η ανεξαρτησία με την οποία αυτοί οι άνθρωποι επιδίωξαν να δημιουργήσουν συνεκτικά συστήματα και δεν φοβήθηκαν να ακολουθήσουν τις δικές τους γραμμές σκέψης και να φτάσουν σε εκπληκτικά συμπεράσματα. Μπορεί η επαφή με την ανατολική κοσμολογία και θεολογία να συνέβαλε στην απελευθέρωση της φαντασίας τους' σίγουρα τους έδωσε πολλές ιδέες. Αλλά οι ίδιοι διδάχτηκαν από μόνοι τους να στοχάζονται λογικά. Η φιλοσοφία όπως την αντιλαμβανόμαστε είναι ελληνική ιδέα”.

Martin West. 1986

“Τι είναι ο Πλάτων, παρά ένας Μωυσής αττικίζων;”
Νουμίνιος από την Απάμεια (2ος αιώνας μ.Χ.)

ίδιοι είχαν σοβαρές επιδόσεις. Και πραγματικά, όταν διαβάζουμε ακόμη και τα ασαφή αποσπάσματα ενός συγγραφέα όπως ο Θαλής, βλέπουμε να αναδύεται ένας ενδιαφέρων και ξεχωριστός τρόπος σκέψης.

“Δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το ότι οι Έλληνες ήταν ικανοί, όπως είπαμε, να κλέβουν τα δόγματα των Εβραίων, αφού και στις άλλες επιστήμες τους όχι μόνο καταληγάτησαν τους Αιγύπτιους και τους Χαλδαίους και άλλα βάρβαρα έθνη, αλλά ακόμη και τώρα συλλαμβάνονται να κλέβουν και να στερούν ο ένας από τον άλλο τη δόξα...”

“Είναι λογικό να σκεφτούμε ότι οι Έλληνες, που δεν συνεισέφεραν τίποτε από μόνοι τους στη σοφία (μόνο άνεση στον λόγο και ευφράδεια) και έκλεψαν τα πάντα από ξένους, θα πρέπει επίσης να γνώριζαν τις ιδέες των Εβραίων τις οποίες και σύλησαν [...] Όχι απλώς αυτά που λέω εγώ, αλλά τα ίδια τους τα λόγια τούς καθιστούν κλέφτες...”

Ευσέβιος, επίσκοπος Καισαρείας (± 260-339 μ.Χ.)
Ευαγγελική προπαγάνδα

Μια παράδοση στοχασμού;

Τι καθιστά αυτό τον τρόπο σκέψης φιλοσοφικό; Συνήθως χαρακτηρίζεται από τη ρητή επίκληση της λογικής και την επιχειρηματολογία. Έτσι γενικά διατυπωμένος, ο ισχυρισμός αναμφίβολα αληθεύει. Είναι χαρακτηριστικό των φιλοσόφων το ότι επιχειρηματολογούν υπέρ των συμπερασμάτων τους και κατά των συμπερασμάτων άλλων φιλοσόφων, αιτιολογούν τις θέσεις τους και απαιτούν λογική τεκμηρίωση των θέσεων των άλλων. Αλλά αυτό, ενώ διαχωρίζει τη φιλοσοφία από την ποίηση και τα παρόμοια, δεν μας παρέχει ένα καθοριστικό τρόπο διεργασίας ή διαχωρισμού της φιλοσοφίας από άλλα διανοητικά εγχειρήματα. Υπάρχουν πολλών λογίων επιχειρηματολογίες και λογικές. Ποιες θα πρέπει να μετρήσουν; Όταν εξετάζουμε τα διάφορα προ-τάγματα των Προσωκρατικών, είναι δύσκολο να βρούμε ένα μοναδικό είδος συλλογισμού ή την απαίτηση για ένα μοναδικό είδος επιχειρηματολογίας.

Οι πρώτοι Προσωκρατικοί, ο Θαλής, ο Αναξίμανδρος και ο Αναξίμενης -από τη Μίλητο της Ιωνίας-, ενδιαφέρθηκαν για την κοσμολογία, τις λογικές ερμηνείες του κόσμου στον οποίο ζούμε. Όπως επισήμανε ο Αριστοτέλης, επικεντρώθηκαν σε αυτό που ο ίδιος ονόμασε υλική αιτία - από τι είναι φτιαγμένος ο κόσμος μας. Αυτό είναι το ζήτημα στο οποίο βρίσκουμε απαντήσεις όπως το νερό, ο αέρας και το «άπειρο». Σε τούτες τις απαντήσεις υπάρχει εντυπωσιακή απλότητα και οικονομία, και επίσης προβάλλονται εξηγήσεις για μια μεγάλη ποικιλία αινιγματικών φυσικών φαινομένων. Για τον λόγο αυτό οι φιλόσοφοι εκείνοι κατά καιρούς θεωρήθηκαν πρόδρομοι της επιστήμης και των ερμηνευτικών της υποθέσεων. Ωστόσο είναι σαφές ότι πολύ μικρό μέρος αυτών των εικονολογικών θεωριών θα μπορούσε να συγκριθεί κατά τρόπο χρήσιμο με οποιαδήποτε ακριβή έννοια της επιστημονικής έρευνας. Θα ήταν δίκαιο να θεωρήσουμε τις προσωκρατικές αυτές φυσιογνωμίες ως «μεταβατικές» και να αναγνωρίσουμε ότι η διανοητική τους ορμή και η βούληση να καταστήσουν τον κόσμο μας εξηγήσιμο, έχει πολλά κοινά με τη μεταγενέστερη φιλοσοφία και επιστήμη.

Άλλοι Προσωκρατικοί δεν σχετίζονται και τόσο με την επιστημοσύνη. Ο Ηράκλειτος ο Εφέσιος έγραψε αφορισμούς περιβόητους για τη «σκοτεινότητά» τους, ενοποιώντας το ενδιαφέρον του για την αυτογνωσία του ανθρώπου με την περιγραφή του για τον κόσμο ως πυρ. Και στα δύο επικαλείται τον λόγον - τόσο την λογική του επιμέρους ατόμου όσο και τον μεγάλο συμπαντικό Λόγο, στον οποίο ο ατομικός μας λογισμός πρέπει να προσπαθήσει

να συμμορφωθεί' όμως ελάχιστα χρησιμοποιεί λογική επιχειρηματολογία για να μας πείσει επ' αυτού.

Ο Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος χρησιμοποίησε τη λογική και το επιχείρημα για να υπονομεύσει τις αφελείς πεποιθήσεις περί θεών. Σε αυτόν βλέπουμε για πρώτη φορά καθαρά τη λογική να χρησιμοποιείται για να καταλογιστούν σφάλματα και να υποκατασταθούν οι συνηθισμένες πεποιθήσεις από άλλες, που ο φιλόσοφος υποστηρίζει ως λογικά επαρκέστερες. Με πειστικό τρόπο δείχνει πως οι ιδέες περί ανθρωπόμορφου Θεού χωλαίνουν: κάθε λαός, λέει ο Ξενοφάνης, φτιάχνει τους θεούς κατ' εικόνα του (το ίδιο θα έκαναν και τα ζώα, αν μπορούσαν). Αλλά αυτή η, υποτίθεται, πιο επαρκής σύλληψη του Θεού είναι τόσο παράξενη (ο Θεός είναι ένα είδος σφαίρας), ώστε προκύπτει το ζήτημα, ποια είναι η εγκυρότητα ενός συλλογισμού που ανατρέπει τις πεποιθήσεις μας και μας οδηγεί σε δικά του συμπεράσματα. Το ίδιο αυτό ζήτημα προκύπτει -οξύτατο- με τον Παρμενίδη και τον Ζήνωνα τον Ελεάτη, που επινόησαν μερικά από τα πιο διαβόητα επιχειρήματα στην αρχαιότητα. Ο Παρμενίδης πρόβαλε ένα αφηρημένο επιχείρημα που στήριζε ένα συμπέρασμα το οποίο κανείς δεν μπορούσε να αποδεχτεί: δηλαδή, ότι στην πραγματικότητα υπάρχει μόνο ένα αντικείμενο το οποίο μπορούμε να σκεφτούμε ή να αναφέρουμε, και για το οποίο δεν μπορούμε -εκτός κι αν παραλογιζόμαστε- να πούμε ότι μπορεί να γενικευτεί, να του αποδοθούν ιδιότητες ή να διαιρεθεί. Επομένως η εμπειρία μας, που μας εμφανίζει ποικίλες και μεταβαλλόμενες πολλαπλότητες πραγμάτων, είναι ολωσδιόλου παραπλανητική. Ο Ζήνων πρόβαλε πολλά επιχειρήματα που γελοιοποιούσαν τις καθημερινές μας εικασίες για πολλαπλότητες και μεταβολές. Το πρόβλημα εδώ είναι πως τα επιχειρήματα του δύσκολα ανατρέπονται, αλλά τα συμπεράσματα τους είναι απαράδεκτα - πράγμα που προκαλεί μια δυσφορία για την λελογισμένη επιχειρηματολογία: τι κάνουμε όταν τα αποτελέσματά της συγκρούονται με τις πεποιθήσεις μας;

Ένας νέος τρόπος σκέψης;

“Σκοπός μου ήταν να δείξω ότι κάτι καινούργιο ήρθε στον κόσμο με τους πρώτους Ίωνες δασκάλους - αυτό που απο- καλούμε επιστήμη [...] Είναι λάθος να αναζητούμε τις απαρχές της ιωνικής επιστήμης σε μυθολογικές ιδέες οποιουδή- ποτε είδους [...] Σ’ αυτούς τους ανθρώπους χρωστάμε την έννοια μίας ακριβούς επιστήμης, η οποία τελικά έπρεπε να καταστήσει όλο τον κόσμο αντικείμενό της”.

Τζον Μπάρνερτ [John Burnet], 1892

“Προσπάθησα να δείξω πώς ο φιλόσοφος διατηρεί ένα προφητικό χαρακτήρα. Το όραμα του θεϊκού και της αληθινής φύσης των πραγμάτων το στηρίζει στην ταύτιση, όπως θεωρεί, της δικής του λογικής με ένα μέρος του κοσμικού Νου [...] Ο διορατικός στοχασμός παίρνει τη θέση του υπερφυσικού, που μέχρι τότε εκδηλωνόταν στα όνειρα και στα προφητικά οράματα. Το υπερφυσικό γίνεται μεταφυσικό [...] Θα ισοδυναμούσε με θαύμα, αν οι σοφοί του 6ου αιώνα π.Χ. είχαν αποκαθάρει το νου τους από όλες τις μυθικές προκαταλήψεις”.

Φράνσις Κόρνφορντ [Francis Comford], 1952

Οι απαντήσεις διαφέρουν. Κάποιοι στοχαστές συνεχίζουν να προτάσσουν μεγάλες ερμηνευτικές θεωρίες για τον κόσμο, έχοντας επίγνωση πως τούτες οι θεωρίες υπονομεύουν αντιλήψεις που εδράζονται στην κοινή λογική. Ο Αναξαγόρας ο Κλαζομένιος μας λέει ότι «οι Έλληνες σφάλουν» όταν λένε πως τα πράγματα γενιούνται και χάνονται και παύουν να υπάρχουν. Κατά τη θεωρία του, οτιδήποτε εμφανίζεται ήδη προϋπήρχε. Παρόμοια και ο

Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος και οι Ατομικοί φυσικοί Λεύκιππος και Δημόκριτος ο Αβδηρίτης παρουσίασαν θεωρητικές υποθέσεις που ανασκεύαζαν τις συνήθεις πεποιθήσεις περί πραγματικότητας και μεταβολής. Κανείς τους δεν αμφέβαλλε πως η λογική του είχε αυτή τη δύναμη. Και κανείς τους δεν χειρίστηκε ικανοποιητικά το ζήτημα, πώς καταλήγουμε στις θεωρίες τους από τις πεποιθήσεις με τις οποίες όλοι ξεκινούμε - μάλιστα, ο Δημόκριτος αναγνωρίζει πως υπάρχει πρόβλημα στο γεγονός ότι ξεκινούμε από την εμπειρία μας για να φτάσουμε στις εκφάνσεις της λογικής, η οποία στη συνέχεια απαξιώνει την εμπειρία μας.

Άλλοι στοχαστές πάντως, μεταξύ τους και κάποιοι Σοφιστές, επιμένουν ότι υπάρχει κάτι ύποπτο στον τρόπο με τον οποίο η φιλοσοφία, με επιχειρήματα που δεν μπορείς να ανασκευάσεις, οδηγεί σε συμπεράσματα που δεν μπορείς να αποδεχτείς. Η ευφυής επιχειρηματολογία καταντά πράγμα επίφοβο και επίζηλο, και αυτοδικαίως θεωρείται ως μια τεχνική. Αν το δούμε έτσι, μειώνεται πολύ η διαφορά ανάμεσα στον φιλοσοφικό στοχασμό και την αθήη ευφυΐα του αποτελεσματικού ρήτορα της πολιτικής ή των δικαστηρίων.

Λογικά, μια τέτοια η κατάσταση ισοδυναμεί μάλλον με κομπούζιο, και ως ένα βαθμό εξηγεί γιατί αυτοί οι φιλόσοφοι ονομάστηκαν «Προσωκρατικοί»: η ονομασία αυτή υποδηλώνει ότι ο Σωκράτης είναι το κρίσιμο σημείο αναφοράς. Όποια και να ήταν τα ατομικά τους επιτεύγματα, δεν ανήκουν σε μία ενοποιημένη παράδοση στην οποία η λογική επιχειρηματολογία κατέχει σαφή φιλοσοφικό ρόλο. Αυτό αρχίζει με τον Σωκράτη.

Λογική και κατανόηση

Εκ πρώτης όψεως, όπως είδαμε στο Κεφάλαιο 4, ο Σωκράτης δείχνει να είναι μια απίθανη μορφή που δεν θα μπορούσε να χαρακτηρίζει τη φιλοσοφική παράδοση. Είναι ο αιώνιος ερασιτέχνης, που αρνείται να κάνει οτιδήποτε από τα όσα έκαναν οι φιλόσοφοι της εποχής του. Επιπλέον, τα περιφρονεί όλα αυτά -το πρόταγμα κοσμοθεωριών, την επίδειξη ρητορικής δεινότητας, τη νίκη στις αντιπαραθέσεις-, λες και ισοδυναμούν με εξεζητημένη σπατάλη χρόνου. Τότε τι είναι αυτό που τον καθιερώνει ως ιδρυτική φυσιογνωμία της φιλοσοφίας;

Όπως έχουμε δει, ο Σωκράτης επιχειρηματολογούσε ενάντια στις απόψεις των άλλων δείχνοντάς τους -μέσα από την ανικανότητά τους να αντισταθούν στα επιχειρήματά του- ότι δεν καταλάβαιναν αυτό για το οποίο μιλούσαν. Όπως προέκυπτε από τους διαλόγους, το να καταλαβαίνεις σημαίνει να μπορείς να «δώσεις λογαριασμό», δηλαδή εύ-λογες αιτιολογήσεις και τελικά μια λελογισμένη ανάλυση του επίμαχου θέματος. Αλλά αυτό είναι δυνατό μόνο αν έχεις ρωτήσει αυστηρά τον εαυτό σου, ποιες αιτιολογίες υπάρχουν για την πεποίθηση που πρεσβεύεις. Όταν λοιπόν ρωτάς κάποιον πώς αιτιολογεί αυτά που λέει, μπορείς να δείξεις πως δεν κατέχει το θέμα, αν δεν είναι σε θέση να προβάλει καμία αιτιολόγηση ή αν οι αιτιολογήσεις του είναι συγκεχυμένες και ασυνάρτητες. Αλλά, ιδίως αν τα καταφέρνεις σ' αυτό το είδος αμφισβήτησης (όπως τα κατάφερνε δίχως άλλο ο Σωκράτης), θα συνειδητοποιήσεις πως το ίδιο ισχύει και για σένα' ίσως έχεις κάποιες απόψεις, αλλά δεν μπορεί να θεωρηθεί πως καταλαβαίνεις τι λογής απόψεις είναι αυτές και ότι έχεις ως εκ τούτου το δικαίωμα να τις προτάσσεις ως έγκυρες, εκτός κι αν μπορείς να αντέξεις στις προκλήσεις των άλλων, στηρίζοντάς τες με λογική επιχειρηματολογία.

Από τον Σωκράτη και μετά, η λογική επιχειρηματολογία είναι το αίμα της φιλοσοφίας, γιατί μόνο με την ανταλλαγή επιχειρημάτων μπορούμε να καταλαβαίνουμε τις θέσεις που υποστηρίζουμε και θέλουμε να προβάλλουμε στους άλλους. (Η κατανόηση, όπως έχουμε δει, είναι ένα είδος γνώσης, και μπορούμε να γνωρίζουμε μόνο την αλήθεια' οπότε η φιλοσοφία μπορεί επίσης να χαρακτηριστεί ως αναζήτηση της αλήθειας). Εξ ου και η έμφαση όλων των φιλοσοφικών σχολών στη λογική και την επιχειρηματολογία. Βλέπουμε τώρα να αναδύεται

μια καθαρή αίσθηση φιλοσοφικού λόγου, που διαφέρει από την απλή διαφωνία και αντιπαράθεση με άλλους και συνδέεται με την αναζήτηση της αλήθειας και της κατανόησης.

Αν κοιτάξει κανείς απ' έξω, τότε όπως και τώρα, κάθε αντιπαράθεση μπορεί να φαίνεται εριστική και μη ελκυστική' και σε όσους δεν ενδιαφέρονται για τη φιλοσοφία μπορεί να φανεί και άσκοπη. (Υπάρχει κι η ιστορία με τον Ρωμαίο γραφειοκράτη που μάζεψε όλους τους Αθηναίους φιλοσόφους και προσφέρθηκε να μεσολαβήσει ώστε να λύσουν όλες τις διαφορές τους). Αλλά από τούδε και στο εξής η φιλοσοφική σπουδαιότητα της λογικής επιχειρηματολογίας οφείλεται στον κρίσιμο της ρόλο για την κατανόηση. Τύποι που απέρριπταν την επιχειρηματολογία, όπως οι Πυθαγόρειοι, που σέβονταν τον Δάσκαλό τους και ενδιαφέρονταν μόνο να αποθησαυρίζουν τα λόγια του, ανέκαθεν θεωρούνταν περιθωριακοί στη φιλοσοφία. Αλλά και ο Επίκουρος, που μείωσε την έμφαση στην επιχειρηματολογία, προκάλεσε τις επικρίσεις των άλλων σχολών.

Η φιλοσοφία ως αντικείμενο

Ο Πλάτων δικαιούται τον τίτλο του πρώτου φιλοσόφου που καθιέρωσε τη φιλοσοφία ως ξεχωριστό αντικείμενο. Το έκανε παίρνοντας από τον Σωκράτη δύο στοιχεία: την επιχειρηματολογία ως βασική για την κατανόηση, και τις καταφατικές απόψεις πάνω σε μία ποικιλία θεμάτων. Ο Πλάτων προσέθεσε άλλα τρία σημαντικά στοιχεία. Το ένα είναι το σύστημα: μία ποικιλία ιδεών, που θεωρούνται ως συνεκτικό σύνολο. Δεύτερο, το να βλέπουμε τη φιλοσοφία συνειδητά διαχωρισμένη από άλλους τρόπους σκέψης. Και τρίτο, η θεσμοθέτηση της φιλοσοφίας ως αντικειμένου μελέτης.

Στην αρχαιότητα ο Πλάτων γενικά αντιμετωπιζόταν ως σημαντική φυσιογνωμία, ο πρώτος φιλόσοφος που ενδιαφέρθηκε να συστηματοποιήσει τις ιδέες του επάνω σε ποικίλα θέματα, δηλαδή απόψεις που εμφανίζουν κάποια συνοχή και αλληλοϋποστηρίζονται. Δεν ξέρουμε αν είναι δίκαιο να θεωρούμε τον Πλάτωνα πρωτοπόρο ως προς αυτό' και του Δημόκριτου οι ιδέες κάλυπταν ευρεία γκάμα θεμάτων - όμως ο Πλάτων ήταν ο πρώτος του οποίου τα έργα σώζονται. Μεταγενέστεροι συγγραφείς τού έκαναν την τιμή να τον αναγνωρίσουν και ως τον πρώτο που είδε ότι η φιλοσοφία έχει τρία μέρη - λογική, ηθική και φυσική. Αυτό μπορεί να ήταν αναχρονισμός, πάντως αληθεύει ότι η πλατωνική θεματολογία κινείται στο μεγαλύτερο μέρος του φάσματος που έμελλε αργότερα να καλύψουν οι μεταγενέστεροι φιλόσοφοι.

Ο Πλάτων δεν μας λέει πώς δένουν οι καταφατικές συστηματικές του ιδέες με την ανάγκη να θεμελιώνεται η γνώση στην επιχειρηματολογία' όμως μας δείχνει με αρκετή σαφήνεια - γράφοντας διαλόγους από τους οποίους ο ίδιος πάντα απουσιάζει, τηρώντας έτσι μια απόσταση από τις θέσεις που προβάλλονται - ότι αυτό που μετράει δεν είναι απλώς το να έχεις τη σωστή θέση, αλλά να την υποστηρίζεις με τον σωστό τρόπο - καταλαβαίνοντάς την στη βάση της λελογισμένης επιχειρηματολογίας. Γιατί εναπόκειται στον αναγνώστη να εξετάσει τις θέσεις που προτάσσονται και κατά πόσο τις καταλαβαίνει ο ίδιος. Ο Πλάτων, ακόμη και όταν είναι φανερό πως πιστεύει σε μια άποψη, ποτέ δεν την προβάλλει με επιτακτικότητα. Αν ο αναγνώστης την αποδεχτεί λόγω της αυθεντίας του Πλάτωνα, τότε του διαφεύγει κάτι κρίσιμο. Θα πρέπει πρώτα να την ελέγξει και να εξετάσει την επιχειρηματολογία ώστε να την καταλάβει.

Η κληρονομιά του Πλάτωνα είναι διχασμένη. Η σχολή του, η Ακαδημία, στο μεγαλύτερο διάστημα της ύπαρξής της θεωρούσε πως το φιλοσοφείν κατά Πλάτωνα ισοδυναμούσε με την *ad hominem* [βλ. σελ. 101, 113] επιχειρηματολογία ενάντια σε απόψεις των συγκαιρινών της, χωρίς δέσμευση σε συγκεκριμένες θέσεις. Μόνο μετά το τέλος της σχολής, τον Ιο αιώνα π.Χ., οι φιλόσοφοι άρχισαν να μελετούν και να προβάλλουν τις ιδέες του Πλάτωνα ως ένα

σύστημα. Ωστόσο οι ερμηνευτές του Πλάτωνα που θεωρούν ότι ο φιλόσοφος επιχειρηματολογεί υποστηρίζοντας με πάθος συγκεκριμένες θέσεις, πάντα κινδυνεύουν να υπερτονίσουν μία πλευρά σε βάρος μιας άλλης.

Οι σύγχρονοι περισσότερο, παρά οι αρχαίοι ερμηνευτές, έχουν υπερτονίσει την προφανή επιθυμία του Πλάτωνα να εδραιώσει τη φιλοσοφία ως ξεχωριστό τρόπο σκέψης. Προς το τέλος της Πολιτείας, όταν βάζει τον Σωκράτη να μας πει ότι υπάρχει μια παλιά διαμάχη μεταξύ ποίησης (ή λογοτεχνίας γενικά) και φιλοσοφίας, όντως φαίνεται να προβάλλει τη δική του άποψη. Ένα από τα πιο εντυπωσιακά γνωρίσματα του Πλάτωνα είναι ότι πρόθυμα χρησιμοποιεί τα λαμπρά λογοτεχνικά του χαρίσματα για να μας δείξει ότι η φιλοσοφία είναι προπάντων «διαλεκτική», αμιγής επιχειρηματολογία που δεν έχει σχέση με ρητορικές ή λογοτεχνικές δεξιότητες - και μάλιστα επιμένει πως και μόνο γι' αυτό το λόγο η φιλοσοφία διαφέρει από τις επιδόσεις άλλων ανθρώπων όπως οι ρήτορες, οι ποιητές κι οι σοφιστές. Ασχέτως των εσωτερικών εντάσεων που αυτό δημιουργεί μέσα στο ίδιο του το έργο, το μάθημά του εμπεδώθηκε: η κατοπινή φιλοσοφία θα αναπτύξει ένα επαγγελματικό στυλ' ευθύ, διαφανές, βασισμένο μόνο στη δύναμη του λογικού επιχειρήματος. Αυτό συχνά είναι απωθητικό για τον μέσο αναγνώστη -πράγμα διόλου παράξενο-, και βλέπουμε να υπάρχει ένα χάσμα ανάμεσα στα ευανάγνωστα, πιο λογοτεχνικά έργα που απευθύνονται στο ευρύ κοινό και στην «πραγματική» φιλοσοφία, που είναι γραμμένη μ' έναν ανυποχώρητα επαγγελματικό και τεχνικό τρόπο. Και το χάσμα βαθιάει ακόμη περισσότερο εξ αιτίας της ιδρυματοποίησης της φιλοσοφίας. Δεν ξέρουμε σχεδόν καμία λεπτομέρεια για το πώς ήταν οργανωμένη η Ακαδημία του Πλάτωνα, αν και σε κάθε εποχή οι φιλόσοφοι την εκλάμβαναν με βάση το μοντέλο του δικού τους πανεπιστημίου ή κολεγίου. Ήταν παρ' όλα αυτά κάτι καινούργιο, μια φιλοσοφική σχολή στην οποία έρχονταν νέοι άνδρες σαν τον Αριστοτέλη να σπουδάζουν φιλοσοφία. Πιθανότατα διδάσκονταν τις ιδέες του Πλάτωνα' επίσης μάθαιναν πώς να επιχειρηματολογούν. Όταν αργότερα ο Αριστοτέλης εγκαινίασε τη δική του φιλοσοφική σχολή, σε κάποιους φάνηκε υπερφίαλος· χάρη σ' αυτόν ωστόσο καθιερώθηκε το γνωστό μοτίβο: ένας αυθεντικός φιλόσοφος ιδρύει τη δική του σχολή, και βρίσκει μαθητές και οπαδούς που διδάσκονται, αναπτύσσουν περαιτέρω και διαδίδουν τις ιδέες του. Έκτοτε, οι φιλοσοφίες του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη απέκτησαν η καθεμιά την ιστορία τους μέσα στις ίδιες τους τις σχολές, και έγιναν αντικείμενο μελέτης άλλων φιλοσόφων.

Από τη στιγμή που αρχίζουν να λειτουργούν σχολές φιλοσοφίας -η στωική και η επικούρεια θεμελιώθηκαν επάνω σε παρόμοιες αρχές-, βλέπουμε πως η δραστηριότητα των αρχαίων φιλοσόφων μοιάζει εκπληκτικά με αυτή των συγχρόνων. Αν και ο Πλάτων, που ήταν πλούσιος, δεν δεχόταν δίδακτρα για τη διδασκαλία του, η καταβολή αμοιβής από τους μαθητές σύντομα έγινε απαραίτητο γνώρισμα του συστήματος. Νεαροί άνδρες (περιστασιακά και νεαρές γυναίκες) εντάσσονταν σε μια φιλοσοφική σχολή για την μόρφωσή τους - ή προσλάμβαναν έναν σπουδαγμένο φιλόσοφο για μαθήματα κατ' οίκον. Μάθαιναν να καταλαβαίνουν και να εκτιμούν σημαντικές φιλοσοφικές ιδέες, πολλές από τις οποίες ήταν ήδη κομμάτι της πολιτισμικής τους κληρονομιάς. Στις σχολές εκπαιδεύονταν επίσης στην επιχειρηματολογία και αποκτούσαν χρήσιμα εφόδια και ικανότητες που είχαν πρακτική εφαρμογή, για παράδειγμα στην πολιτική και τη δικαιοσύνη. Οι πιο προικισμένοι και αφοσιωμένοι στη φιλοσοφία παρέμεναν στη σχολή και γίνονταν μέλη της μόνιμης φιλοσοφικής της κοινότητας. Αυτό δεν διαφέρει και τόσο από την εικόνα της φιλοσοφικής διδασκαλίας στα πανεπιστήμια σήμερα (ή μάλλον, στο λιγότερο άκαμπτο πανεπιστημιακό σύστημα που υπήρχε προτού αποκτήσουν τα πτυχία και οι βαθμοί τόση βαρύτητα ως διαπιστευτήρια). Αυτή η ιδέα της φιλοσοφίας ως είδους πανεπιστημιακής παιδείας επιβίωσε, μέσα από τεράστιες πολιτικές και πολιτισμικές αλλαγές, μέχρι το τέλος του αρχαίου κόσμου.

Η ομοιότητα εκτείνεται και σε συγκεκριμένους τρόπους άσκησης της φιλοσοφίας. Θα βρούμε φιλοσόφους που γράφουν πραγματείες, δοκίμια και βιβλία με επιχειρήματα ενάντια

σε πραγματείες και δοκίμια άλλων φιλοσόφων. Θα βρούμε σχόλια και υπομνηματισμούς παλαιότερων κειμένων γραμμένων από φιλοσόφους, ιδίως από Πλάτωνα και Αριστοτέλη. Θα ανακαλύψουμε διχογνωμίες στο εσωτερικό μιας σχολής, π.χ. σχετικά με το ποιος έχει καταλάβει σωστά τον Επίκουρο. Επίσης, εκτενή επιχειρήματα ενάντια σε άλλες σύγχρονες σχολές. Το ύφος και οι σκοποί πολλών από αυτά τα έργα μοιάζουν με αυτά των άρθρων και βιβλίων της σύγχρονης φιλοσοφίας - μάλιστα, οι σημερινοί σπουδαστές φιλοσοφίας πιο εύκολα σχετίζονται με έργα αυτού του είδους, προΐοντα φιλοσοφικού επαγγελματισμού, παρά με τους διαλόγους του Πλάτωνα, που η μορφή τους δε μοιάζει με κανενός είδους σύγχρονη φιλοσοφική γραφή.

Η φιλοσοφία μετά τον Πλάτωνα, λοιπόν, είναι η ιστορία των φιλοσοφικών σχολών (με δύο εξαιρέσεις, στις οποίες θα επανέλθουμε). Υπάρχει ένα ενδιαφέρον μελανό σημείο σ' αυτή την ιστορία - μια διαρκής διαμαρτυρία, μέχρι το τέλος της αρχαιότητας, κατά των ψευδο-φιλοσόφων, που χρησιμοποιούσαν το κύρος της φιλοσοφίας για να αποκομίζουν προσωπικά οφέλη - χρήμα ή φήμη. Ο ψευδο-φιλόσοφος, υψηλόφρων μέσα στην τάξη και φιλοχρήματος εκτός αυτής, είναι ένας συνήθης στόχος σάτιρας και γελοιοποίησης. Αυτό αναδεικνύει το γεγονός ότι στην αρχαιότητα ο κόσμος θεωρούσε πως η φιλοσοφία του προσέφερε όχι απλώς διανοητικές προκλήσεις αλλά και πρακτική βοήθεια στο να ζει καλύτερα και να βρίσκει απαντήσεις για το νόημα της ζωής. Δεν περίμενε από τους φιλοσόφους να επιδεικνύουν απλώς τις διανοητικές τους δεξιότητες, αλλά να δίνουν οι ίδιοι το παράδειγμα του καλώς ζην. Στις μέρες μας, αυτό συνήθως το αναζητούμε στο χώρο της θρησκείας ή σε λιγότερο πνευματικές ενασχολήσεις. Οι αρχαίοι φιλόσοφοι δεν πρόσφεραν απλώς ένα θέμα ανάμεσα σε πολλά, αλλά κάτι που άγγιζε τις καρδιές του ακροατηρίου τους με τρόπο μοναδικό.

Ένα ετερογενές φάσμα σχολών

Παρ' όλο που ο Αριστοτέλης υπήρξε μαθητής του Πλάτωνα, από μερικές απόψεις είναι ο λιγότερο αντιπροσωπευτικός των σχολών που σχηματίστηκαν μετά την Ακαδημία. Κι αυτό εξαιτίας του τεράστιου εύρους των ενδιαφερόντων του. Ο Αριστοτέλης μελέτησε, διεύρυνε ή εφηύρε μια μεγάλη γκάμα θεμάτων - από τη θεωρία λογοτεχνίας έως την λογική, και από την οικονομία έως τη βιολογία. Άφησε πίσω του τεράστια έργα, κάποια από τα οποία είναι θεωρητικές πραγματείες, ενώ άλλα μοιάζουν περισσότερο με καταγραφές ερευνών. Από αυτή την άποψη, η σχολή του Αριστοτέλη διαφέρει από τις μετέπειτα φιλοσοφικές σχολές, που είχαν πιο περιορισμένο εύρος ενδιαφερόντων.

Η σχολή των Στωικών ξεκίνησε να λειτουργεί, όπως και οι προηγούμενες, σε δημόσιο χώρο. Ο Επίκουρος ήταν ασυνήθιστη περίπτωση, καθώς η σχολή του βρισκόταν σε ιδιωτικό χώρο, τον Κήπο. Επίσης ασυνήθιστη ήταν η αξίωσή του, να αντιμετωπίζονται οι απόψεις του με σεβασμό και να απομνημονεύονται. Όμως προτού περάσει πολύς καιρός, η σχολή του Επικούρου και οι παραφυάδες της σε άλλα μέρη του κόσμου έκαναν σχεδόν τα ίδια με τους Στωικούς και τις άλλες σχολές: επιχειρηματολογούσαν και αντεπιχειρηματολογούσαν, σχολίαζαν τα θεμελιώδη κείμενα και γενικά συνέχιζαν τη φιλοσοφική δραστηριότητα των ιδρυτών. Κάθε γενιά μαθητών πρέπει να διδάσκεται εκ νέου και να καταλαβαίνει η ίδια τις φιλοσοφικές θέσεις, και επομένως, ακόμη και φιλοσοφικές σχολές που είναι αφοσιωμένες στη διδασκαλία του στοχασμού των ιδρυτών τους, εξελίσσονται φιλοσοφικά με το πάρε-δώσε των φιλοσοφικών ερμηνειών. Άλλωστε, με τις αλλαγές των πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών, προ-έκυπταν καινούργια ζητήματα και προκλήσεις που έπρεπε να αντιμετωπιστούν. Για παράδειγμα, όταν οι Ρωμαίοι κυριάρχησαν στη Μεσόγειο, οι Έλληνες διανοούμενοι άρχισαν να εκπαιδεύουν τους μη διανοούμενους Ρωμαίους.

Από τον 1ο αιώνα π.Χ., διαπιστώνουμε πως οι συνεχείς αντιπαραθέσεις μεταξύ των σχολών οδηγούν στην εμφάνιση νέων σχολών, υβριδικών ή «εκλεκτικών» - οι οποίες συνδυάζουν θέσεις διαφορετικών σχολών, για να διαμορφώσουν μια νέα. Στις μέρες του άσκησε μεγάλη επιρροή ο Αντίοχος ο Ασκαλωνίτης (±120-68 π.Χ.), που πίστευε ότι σε μια σειρά θέματα οι βασικές θέσεις του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη και των Στωικών ήταν συμβατές και ότι οι διαφορές τους είχαν υπερτονιστεί. Η ιστοριογραφία της φιλοσοφίας τείνει να κατατάσσει αυτές τις σχολές χαμηλότερα από πλευράς ενδιαφέροντος, σε σύγκριση με τις σχολές που θεμελιώθηκαν από πρωτότυπους στοχαστές. Μπορούμε όμως να τις κατανοήσουμε. Άπαξ και έχει διαμορφωθεί η διδακτική παράδοση μιας φιλοσοφίας, μπορεί να φανεί ανόητο να επιζητείται πάση θυσία η πρωτοτυπία! Θα ήταν πιο συνετό, η επιχειρηματολογία και οι περαιτέρω επεξεργασίες να βασίζονται στις ισχύουσες, τρέχουσες θέσεις. Αυτό κάνουν οι περισσότεροι φιλόσοφοι σήμερα, οπότε θα πρέπει μάλλον να το ξανασκεφτούμε προτού υποτιμήσουμε τους εκλεκτικούς.

Στα τέλη της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας και στους πρώτους αιώνες της Αυτοκρατορίας, η αρχαία φιλοσοφία έφτασε στο απόγειο. Δεν υπήρχαν πλέον μεγάλοι πρωτότυποι φιλόσοφοι, αλλά μια ποικιλία φιλοσοφικών σχολών που ανθούσαν και αλληλεπιδρούσαν. Ένας σοβαρός μαθητής είχε πάμπολλες ευκαιρίες να μάθει και να σκεφτεί τις ιδέες ποικίλων φιλοσοφικών σχολών που είχαν διασπαρεί σε όλη τη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία. (Ήδη η Αθήνα είχε χάσει την πρωτοκαθεδρία, που βάσταξε από τον Πλάτωνα μέχρι τον 1ο αιώνα π.Χ., ενώ πόλεις όπως η Αλεξάνδρεια και η Ρώμη ήταν εξίσου σημαντικά πνευματικά κέντρα). Η φιλοσοφία ήταν οικεία και προσβάσιμη στους μορφωμένους πολίτες σε όλη την επικράτεια. Σπάνια, μια τόσο πλούσια και ποικίλη πνευματική παράδοση υπήρξε τόσο σημαντική για πολλούς ανθρώπους και διαδόθηκε σε τόσο μεγάλη κλίμακα.

Μέχρι το τέλος της αρχαιότητας, η μόνη αξιόλογη καινούργια σχολή υπήρξε, τον 3ο αιώνα, ένα είδος αναδιατύπωσης μιας παλαιότερης: ο Πλωτίνος, επανεξετάζοντας τις πλατωνικές ιδέες και δημιουργώντας μια νέα και πρωτότυπη σύνθεση, ίδρυσε τη σχολή που ονομάζουμε νεοπλατωνική, η οποία άνθισε στην ύστερη αρχαιότητα.

Στο όλο μείγμα υπήρχαν και δύο φιλοσοφικά ρεύματα που αναφέρθηκαν προηγουμένως, τα οποία ήταν μάλλον «α-ντι-σχολές» παρά σχολές.

Το πρώτο είναι ο Πυρρώνειος σκεπτικισμός ο οποίος, όπως είδαμε στο Κεφ. 4, απομακρύνθηκε από τον σκεπτικισμό της Πλατωνικής Ακαδημίας. Ο πυρρωνισμός είναι απόλυτα βιώσιμος και μπορεί να συστηματοποιηθεί ως μεθοδολογία, όπως ανακαλύπτουμε στην κύρια πηγή μας, τον Σέξτο Εμπειρικό. Αλλά, με τους όρους του ίδιου του πυρρωνισμού, θα ισοδυναμούσε με ήττα για έναν Πυρρωνιστή το να προβάλλει ο ίδιος ως αυθεντία οποιαδήποτε άποψη, ακόμη και για τη φύση του πυρρωνισμού, γιατί έτσι θα αυτοκαταδικαζόταν να δεσμευτεί σε ορισμένες πεποιθήσεις, πράγμα που θα απειλούσε την σκεπτική αταραξία. Ως εκ τούτου, ο πυρρωνισμός δεν θα μπορούσε ποτέ να τηρήσει μια συνοχή ως θεσμοθετημένη σχολή. (Αυτός είναι και ένας από τους λόγους για τους οποίους γνωρίζουμε τόσο λίγα για τη διάδοση και την επιρροή του).

Η δεύτερη «αντι-σχολή» είναι η κίνηση των Κυνικών, που ξεκίνησε με τον Διογένη τον Σινωπέα, φυσιογνωμία του 4ου αιώνα που περισσότερο υπήρξε παράδειγμα προς μίμηση παρά ιδρυτής ενός τυπικού θεσμού. Οι Κυνικοί πήραν το όνομά τους από τους σκύλους (το αρχαίο σύμβολο της ξεδιαντροπιάς), κήρυτταν στο δρόμο και ζούσαν με τρόπους που χλεύαζαν τις κοινωνικές νόρμες' σκοπός τους η «επιστροφή στη φύση» μέσω της απόρριψης των κοινωνικών συμβάσεων. Μερικοί Κυνικοί όντως δίδαξαν άτυπα, αλλά ως φιλοσοφία ο κυνισμός παρέμεινε ένας τρόπος ζωής που προσέλκυε αντισυμβατικούς και περιθωριακούς ηθικολόγους. Δεν θα μπορούσε ποτέ να γίνει φιλοσοφική σχολή, αφού οι Κυνικοί απέρριπταν

τη λογική επιχειρηματολογία, θεωρώντας ότι πραγματικά δεν υπάρχει τίποτε δύσκολο να καταλάβουμε και ότι οι απαντήσεις στα προβλήματα της ζωής είναι απλές.

Η τελική ρήξη

Το τέλος της αρχαίας φιλοσοφίας ως ζώσας παράδοσης είναι δύσκολο να χρονολογηθεί, πόσω μάλλον που δεν υπάρχει σαφής χρονολόγηση του τέλους της αρχαιότητας, δηλαδή του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού. Όταν χωρίστηκε η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία, η Ανατολική-βυζαντινή αυτοκρατορία διατήρησε την πολιτική και πολιτισμική της ενότητα, και η φιλοσοφία εκεί παρέμεινε -εν μέρει, βέβαια, και σε περιορισμένη μορφή- αντικείμενο ακαδημαϊκής ενασχόλησης. Στο δυτικό τμήμα, κάθε ενότητα θρυμματίστηκε και τα φιλοσοφικά κείμενα (ορισμένα από αυτά) διατηρήθηκαν σε μοναστήρια από ανθρώπους που δεν ανήκαν στην παράδοση την οποία εκπροσωπούσαν τα κείμενα. Εξέλιπε ακόμη και η γνώση της ελληνικής, της γλώσσας των σημαντικότερων κειμένων. Όταν άρχισε ξανά να αναπτύσσεται η φιλοσοφία, εντάχθηκε σ' αυτήν ένα μέρος της παράδοσης -κυρίως ο Αριστοτέλης και σε μικρότερο βαθμό ο Πλάτων-, αλλά μέσα σε ένα διαφορετικό -αυτή τη φορά θεολογικό- πλαίσιο. Μόνο στην Αναγέννηση ήταν εφικτή η ανεξάρτητη μελέτη αρχαίων κειμένων, ενώ οι μελετητές του Αριστοτέλη είχαν ακόμη να αντιμετωπίσουν τα παρεπόμενα της μεσαιωνικής του μεταμόρφωσης.

Υπάρχει λοιπόν κάτι που μπορούμε να πούμε σχετικά με την γνωστή χρονολόγηση του τέλους της αρχαίας φιλοσοφίας ως ζωντανής παράδοσης το 529 μ.Χ. - χρονιά που ο χριστιανός αυτοκράτορας Ιουστινιανός έκλεισε τις σχολές της «παγανιστικής» φιλοσοφίας στην Αθήνα. Όπως και πολλές άλλες περίφημες «ιστορικές στιγμές», καταπίπτει και αυτή στο φως της ιστορικής έρευνας. Η Αθήνα είχε πάψει από καιρό να είναι το φιλοσοφικό κέντρο. Δεν είναι γνωστό αν λειτουργούσαν εκεί και άλλες φιλοσοφικές σχολές εκτός της νεοπλατωνικής. Στην πραγματικότητα ο Ιουστινιανός δεν έκλεισε τις σχολές, αλλά κυρίως απαγόρευσε στους αρχαιόθρησκους να διδάσκουν, και το διάταγμά του μάλλον δεν υπήρξε αποτελεσματικό. Η θύραθεν φιλοσοφία αντιμετώπιζε προβλήματα πριν από το 529 και συνέχισε ως ένα βαθμό να υπάρχει και αργότερα.

Παρ' όλα αυτά αληθεύει κάπως η ιδέα πως η δυσανεξία ενός χριστιανού αυτοκράτορα σηματοδότησε το τέλος της παράδοσης. Οι Εβραίοι και οι Χριστιανοί στον αρχαίο κόσμο ανέκαθεν αντιμετώπιζαν το δίλημμα ανάμεσα στην ολοκληρωτική απόρριψη της φιλοσοφίας προς χάρη της πίστης και υπακοής στις Γραφές, και αφ' ετέρου στην προσπάθεια να ενσωματώσουν, περιορισμένα έστω, τη φιλοσοφία στις παραδόσεις τους. Επιχείρησαν το δεύτερο, ισχυριζόμενοι πως η φιλοσοφία υπήρξε μια εξέλιξη, υπό στρεβλή μορφή, κάποιων από τις βαθιές αλήθειες του ιουδαϊσμού και του χριστιανισμού. Μια τέτοια προσέγγιση, όμως, όχι απλώς είναι επιλεκτική, αλλά περιορίζει δραματικά το πεδίο της λογικής και της επιχειρηματολογίας, που ανέκαθεν βρίσκονταν στον πυρήνα της δραστηριότητας των αρχαίων φιλοσόφων. Οι Εβραίοι και Χριστιανοί συγγραφείς της αρχαιότητας υπήρξαν, σε γενικές γραμμές, αναμεταδότες -ενός μέρους- της φιλοσοφικής παράδοσης, και όχι κοινωνοί της. Με τον χριστιανισμό επιβλήθηκε μία μοναδική κοσμοαντίληψη και η φιλοσοφία δεν μπόρεσε να συνεχίσει το έργο της αμφισβήτησης και της λελογισμένης κριτικής των πεποιθήσεών μας.

Η αρχαία φιλοσοφία και η φιλοσοφία σήμερα

Από τότε που ανέκαμψε, η αρχαία φιλοσοφία έχει επιτελέσει ένα σεβαστό και κατά καιρούς επιδραστικό ρόλο στην εξέλιξη της φιλοσοφίας στις δυτικοευρωπαϊκές χώρες, που

θεωρούσαν ότι ήταν οι κληρονόμοι του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού, όπως επίσης και σε χώρες πολιτισμικά ευρωπαϊγενείς, όπως η Βόρεια Αμερική και η Αυστραλία. Διαφορετικά τμήματα της εξαιρετικά ποικίλης αρχαίας παράδοσης θεωρήθηκαν συναρπαστικά σε διαφορετικές εποχές. Η επιρροή των Στωικών τον 18ο αιώνα ήταν αξιοσημείωτη· αντίθετα, τον 19ο αιώνα υποβιβάστηκαν σε «ειδικές σπουδές». Ακριβώς το αντίθετο έγινε με τον Πλάτωνα. Κατά καιρούς η ιδέα περί Μεγάλων Στοχαστών έχει οδηγήσει σε μια αντίληψη περί του «κανόνα» ως μιας σειράς Σπουδαίων Στοχασμών, που αγνοούσε ή παρέβλεπε τα επιχειρηματολογικά τους συμφραζόμενα. Η παράδοση ωστόσο ήταν αρκετά ευρύχωρη, κι έτσι αναδείχτηκαν ποικίλες προσεγγίσεις - όλες, τουλάχιστον τους τρεις τελευταίους αιώνες, εκτιμούν τη σπουδαιότητα της λογικής επιχειρηματολογίας.

Υπήρξε ωστόσο και ένα ατυχές αποτέλεσμα αυτής της εμμονής στη λογική και την επιχειρηματολογία. Κατά καιρούς -τόσο στην Ύστερη αρχαιότητα όσο και στον 20ό αιώνα-, ευνοήθηκε η τάση να βλέπουμε απλουστευτικά τις άλλες φιλοσοφικές παραδόσεις, ειδικά τις «ανατολικές», ως ριζικά διαφορετικές και αλλότριες, θεωρώντας πως τις χαρακτηρίζει ελλειμματικότητα ως προς την λογική επιχειρηματολογία, εμμονή στον μυστικισμό και αναζήτηση της σοφίας με ανορθολογικά μέσα· ως εκ τούτου υπάρχει η αντίληψη ότι είναι πιο πρωτόγονες από την «δυτική» παράδοση, επειδή αυτή τιμά τον ορθό λόγο. Αυτό πάλι έχει προκαλέσει αντιδράσεις που οδήγησαν στην άποψη ότι οι ανατολικές παραδόσεις έχουν μεγαλύτερο βάθος από τη «δυτική», που δίνει αξία σε ρηχές, υποτίθεται, λογομαχίες. Ειδικά στα τέλη του 20ού αιώνα, εξαπολύθηκαν σαρωτικές επιθέσεις κατά του ορθού λόγου και της θέσης του στη «δυτική» παράδοση, και η αρχαία φιλοσοφία υπήρξε συχνά ο στόχος -συνήθως ανεργμάτων- επιθέσεων.

Και οι δύο τάσεις υπήρξαν ατυχείς. Οδήγησαν σε χονδροειδείς αντιπαραθέσεις που δεν έχουν βοηθήσει σε τίποτε και συνήθως απέχουν πολύ από την πραγματικότητα. Αυτό ισχύει ιδίως στην περίπτωση της ινδικής φιλοσοφίας. Η αρχαία Ινδία ανέδειξε μία μεγάλη και ευρεία φιλοσοφική παράδοση, η οποία εμπεριέχει τον υλισμό, τον σκεπτικισμό και τον εμπειρισμό, όπως επίσης σχολές που κλίνουν προς τον μυστικισμό και σε μορφές ιδεαλισμού - μια παράδοση συγκρίσιμη με την αρχαία ελληνική και ρωμαϊκή φιλοσοφία σε εύρος και ποικιλία. Κι όμως τόσο οι Δυτικοί όσο και πολλοί Ινδοί (εξαιρουμένων των ειδικών) έχουν δώσει έμφαση μόνο στις σχολές εκείνες που εμφανίζονται ως αντιθετικές στη δυτική φιλοσοφία. Οι σπουδαστές συχνά πιστεύουν πως η «ανατολική» φιλοσοφία -συμπεριλαμβανομένης της ινδικής- είναι ομοιογενής και δεν έχει τίποτε κοινό με τη «δυτική» παράδοση. Μένει ακόμη να φτάσουμε σε μια μετα-αποικιακή αντίληψη που θα μας βοηθήσει να υπερβούμε την ψευδή αντίθεση μεταξύ «δυτικού ορθολογισμού» και «ανατολικού μυστικισμού», και να αναγνωρίσουμε τις συγγένειες ανάμεσα σε ορισμένες από τις ινδικές παραδόσεις και τις αντίστοιχες ελληνορωμαϊκές, που είναι πιο οικείες στη Δύση. (Για παράδειγμα, έχει επισημανθεί ότι υπάρχουν συγγένειες μεταξύ του πυρρώνειου σκεπτικισμού και της σχολής Μαντυαμίκια του βορειοϊνδικού βουδισμού, της οποίας ιδρυτική μορφή είναι ο Ναγκαρτζούνα, πιθανότατα συγκαταρκινός του Σέξτου Εμπειρικού. Δεδομένου ότι ο Πύρρων παλαιότερα είχε επισκεφθεί τη Βόρεια Ινδία με το στρατό του Μεγάλου Αλεξάνδρου, και ότι η ελληνική παρουσία εκεί συνεχίστηκε και αργότερα, υπάρχει η πιθανότητα ιστορικών επιρροών εκατέρωθεν).

Θα κλείσω με μια άποψη για την αρχαία φιλοσοφία, ενός διανοούμενου που γράφει από τη σκοπιά κάποιου που βρίσκεται έξω από τον χώρο της φιλοσοφίας - του Λουκιανού από τα Σαμόσατα. Ο σατιρικός αυτός συγγραφέας του 2ου αιώνα μ.Χ., στον διάλογό του *Δραπέται*, βάζει τη Φιλοσοφία να υπενθυμίζει στον πατέρα της Δία τον λόγο που την έστειλε στη Γη: ώστε να μπορούν οι άνθρωποι -που μέχρι τότε βυθισμένοι στην αμάθεια διαχειρίζονταν άσχημα και βίαια τις ζωές τους- να ζουν καλύτερα. Αρχικά, λέει, επισκέφθηκε την Ινδία, τους

Βραχμάνες, κατόπιν την Αιθιοπία, την Αίγυπτο, τη Βαβυλώνα και τέλος τη Θράκη, τον άγριο Βορρά. Τελικά έφθασε στους Έλληνες, όπου πίστευε πως θα εκτελούσε με ευκολία την αποστολή της. Όπως αποδείχτηκε όμως, τα πράγματα ήταν δυσκολότερα από ό,τι περίμενε.

Ύστερα από ένα ενθαρρυντικό ξεκίνημα, εμφανίστηκαν οι Σοφιστές και ανακάτεψαν τη φιλοσοφία με τις σοφιστείες. Στη συνέχεια, οι Αθηναίοι εκτέλεσαν τον Σωκράτη! Η Φιλοσοφία συνέχισε παραπονούμενη για την όχι και τόσο υπέροχη διαμονή της στην Ελλάδα. Οι περισσότεροι άνθρωποι, λέει, την εκτιμούν αν και δεν την πολυκαταλαβαίνουν, και υπάρχουν γνήσιοι φιλόσοφοι που αγαπούν και αναζητούν την αλήθεια, κι έτσι το όλο εγχείρημά της αξίζει τον κόπο. Υπάρχουν όμως και ψευτοφιλόσοφοι, που στοχεύουν μόνο στα λεφτά και τη φήμη, κι αυτοί την καθιστούν ανυπόληπτη και την κάνουν έξω φρένων. Και τώρα χρειάζεται λίγη θεϊκή βοήθεια για να βελτιώσει την κατάσταση.

Στον ελληνορωμαϊκό κόσμο η φιλοσοφία, καλώς ή κακώς, καθιερώθηκε ως ξεχωριστό γνωστικό πεδίο, με τις δικές του πρακτικές, τα δικά του κείμενα, τους δικούς του θεσμούς. Για τους λειτουργούς και για το ακροατήριό της είχε πολύ πιο επιτακτικό χαρακτήρα από ό,τι έχει για μας σήμερα. Η φιλοσοφία ήταν τότε για τον κόσμο μια φυσική προέκταση της συνηθισμένης καλής εκπαίδευσης, δεδομένης της σπουδαιότητας του καλώς ζῆν και του σημαντικού ρόλου της φιλοσοφίας ως προς αυτό. Σε εμάς σήμερα -σε αντίθεση με τους αρχαίους- υπάρχει μια ένταση ανάμεσα στην ιδέα ότι η φιλοσοφία μάς δίνει τη δυνατότητα να καταλαβαίνουμε τους εαυτούς μας και τον κόσμο και στην ιδέα ότι η φιλοσοφία είναι μια αυστηρή και διανοητικά απαιτητική ενασχόληση. Ο σημαντικός ρόλος στη ζωή τον οποίο κατείχε η φιλοσοφία στην αρχαιότητα έχει υποκατασταθεί από μια ποικιλία ενδιαφερόντων και επιδιώξεων· όμως η φιλοσοφία μετράει ακόμη, εξακολουθεί να έχει σημασία, και μπορούμε ακόμη με πολλούς τρόπους να συσχετίσουμε τα ενδιαφέροντά μας με εκείνα των αρχαίων και να διαπιστώσουμε πως η μελέτη τους οδηγεί με τον φυσικότερο τρόπο σε άμεση δέσμευση. Το παλιό πρόβλημα της Φιλοσοφίας παραμένει και, ελλείψει θεϊκής βοήθειας, θα πρέπει τη δουλειά να την κάνουμε εμείς και, για χάρη μας, να αναζητούμε την αλήθεια και να ξεσκεπάσουμε το ψεύδος.